

ЗАЩО Е НЕОБХОДИМО ИЗПОЛЗВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ЖЕСТОВ ЕЗИК ПРИ ОБУЧЕНИЕТО НА ДЕЦАТА С ПРОБЛЕМИ НА СЛУХА

Миряна Мошева

*Национален методически и консултативен център по проблемите
на жестовия език към Съюза на глухите в България*

Резюме. Статията се занимава с основните принципи за решаване на проблемите на хората с увреждания, включително и на тези с увреден слух, които са формулирани в Конвенцията на ООН за техните права от 2006 г. Споменатата конвенция надгражда Стандартните правила на Общото събрание на ООН от 21 декември 2003 г. и е първият международен договор, чрез който се признават жестовите езици и се гарантира достъпът до услуги чрез професионални жестови преводачи, за да се получи достоверна информация за глухите хора. Освен правото за достъп до информация особено се набляга на използването на жестовите езици в образованието. Представена е накратко историята на образованието на децата с проблеми на слуха през последните 20 – 30 години, ролята и приносът на СГБ за изпълнението на тези основни изисквания, както и последните европейски тенденции за новите методи на обучение на децата със слухова загуба.

Keywords: education, hearing loss, sign language

Основни постановки на Конвенцията

Нечуващите хора трябва да имат ресурси в полза на образованието, като глухи учители и възпитатели, преводачи от и на жестов език, помощна литература, учебни материали и др. Чрез използването на жестовия език (ЖЕ) трябва да се осигури максимално **социално развитие и включването на тези деца**. На тази основа са направени **конкретни предложения**, а именно:

- Всяка държава да признае официалния статут на своя национален жестов език.
- Езиковите права на глухите хора трябва да бъдат гарантирани със закон.
- В училищата за глухи деца учителите и възпитателите трябва да имат познания и умения по жестовия език и да го прилагат в обучението.

– Държавата да осигурява средства чрез програми за проучване, обучение и преподаване, а също и помощни материали по жестов език.

– Да има институция, която да сигурява изследване и опазване на чистотата на жестовия език.

Малко хронология за състоянието на образованието на децата с проблеми на слуха в България.

Всеки, който се интересува как са били решавани проблемите с образованието на нечуващите деца у нас през изминалите години, може да намери необходимата му информация в наскоро излезлия юбилеен сборник „**80 години Съюз на глухите в България**“ с подзаглавие „Виж света през нашите очи“, тъй като цялата дейност на СГБ е била пронизана от думите: „...Винаги сме били загрижени за пълноценното образование на децата с увреден слух...“.

През всичките тези години педагозите даваха превес само на говорното развитие (на оралния метод), като срамежливо отбелязваха, че жестовата реч като помощно средство трябва да се използва само когато има нужда от нея! А кога настъпва тази нужда, до ден-дневен не е изяснено. Преди години в Софийския университет съществуваше специалността „Дефектология“ под ръководството на известния наш учен проф. д-р Дечо Денев, където се подготвяха и сурдопедагози – т.е. учители за глухи деца. По съображения, че в социалистическото общество намалявал броят на увредените хора, тази специалност бе закрыта. Но животът опроверга това твърдение. В годините на прехода се наложи към Факултета за начална и предучилищна педагогика на Софийския университет да бъде разкрита нова специалност „Слухово-речева рехабилитация“ с предимно медицинска насоченост. Това беше добре дошло, защото се яви нуждата от специалисти, които да работят за развитие говора и слуха на нечуващите деца, чийто брой бе започнал да се увеличава. Но отново на преден план остана да съществува оралният метод на обучение!

Беше пренебрегнат един друг немаловажен проблем – подготовката на сурдопедагози, т.е. на педагози с умения да преподават достъпно, разбираемо по специална методика общообразователните предмети на тези деца. Разчиташе се главно, че чрез умения за отчитане по устата (по артикулацията) те ще разбират какво им се преподава. За съжаление, животът отново опроверга тези добри намерения. Научни изследвания в европейските училища доказаха, че при този начин на обучение нечуващите деца усвояват само около 30 % от преподавания им материал, а за останалите 70 % те само се догаждат. Това принуди родителите на децата с увреден слух да насочат вниманието си към обучение на своите нечуващи деца към общообразователните училища и да ратуват чрез своята организация АРДУС (Асоциация на родителите на деца с увреден слух) за въвеждането на така нареченото интегрирано образование у нас.

Но и за там нещата не бяха добре обмислени, защото в тези училища нямаше специални педагози и общите педагози със страх приемаха в техните класове да има нечуващи деца. Проблемът частично бе решен със създаването на така наречените „ресурсни педагози“, за което название известният наш езиковед проф. Владко Мурдаров се хвана за главата. За съжаление, тези учители нямаша ясно определена цел и роля как и с какво да помагат при обучението на тези деца в общообразователните училища. Не им бе вменено използването на жестовия език като помощно средство. Стана още по-лошо, когато в специалните училища за деца с увреден слух бяха въведени програмата и учебниците на общообразователните училища с цел да се получи изравняване на образователната степен. Но и този начин не беше най-добрият. Това най-добре бих могла да илюстрирам, като цитирам статията на журналистката, специализирала се по проблемите на образованието, Ярослава Прохаскова във вестник „24 часа“ в броя му от 28 януари 2013 г.: „...Претенция за интелектуалност, стил, недостъпен за възрастта на учениците, навързани думи и думички, които децата изобщо не могат да разберат. Това е типично за използваните в момента учебници, категорични са учителите. Според тях учебниците, чиято цел е да помогнат на малките да научат нещо, в голяма степен не вършат тази работа. Педагозите се опитват да опростят стила на авторите. Затова обаче от написаното в учебника 1 изречение трябва да се създадат поне 7. И часът свършва, без да може да се вземе необходимият материал...“. Край на цитата. В разговори с учителите от специалните училища за деца с увреден слух те са споделяли, че им е извънредно трудно да адаптират сложните текстове от учебниците за чуващите ученици, за да ги разберат техните нечуващи ученици, които могат само по устата да разберат 30 % от преподавания им учебен материал! Като добавим към това и липсата на подпомагащите визуални жестове, картината става пълна. Настъпи време да си поговорим за плюсовете и минусите на сегашното „специално образование“ за децата с увреден слух. За мястото и ролята на жестовия език за постигане на пълноценно образование.

По време на научно-техническата конференция на софийското училище за деца с увреден слух през юни 2012 г. проф.д-р Цанка Попзлатева – преподавател във ФНПП към СУ, в началото на своята презентация започна с думите: „...Ако се освободим от **жестофобията** (страха от жеста), традиционен за чуващи специалисти и родители феномен, бихме могли да декомпозираме този въпрос и да намерим по-истинни отговори и по-адекватни педагогически решения...“. И още пак там: „...Имат ли **специална потребност** българските нечуващи ученици от визуалните жестови знаци в обучението у нас? Включват ли се жестовите знаци в специалното езиково обучение у нас?

– ДА, регламентирано, като дактилирани образи на думите.

– ДА, но нерегламентирано, като помощно средство за обяснение на значението на *трудни* думи и абстрактни понятия.

– Може ли жестовият знак да се включи в постигане на възрастово съответни умения за разбиране и създаване на **писмен текст от глухи ученици?**

– Вероятно ДА, но като помощно средство. **Няма опит у нас!**

– Може ли жестовият език да помогне за овладяване учебното съдържание по **програмите на масовото училище?** – Вероятно ДА, но като помощно средство. **Няма опит у нас!...**

Дотук с цитатите. Ако такъв ерудиран специалист като проф. д-р Ц. Попзлатева говори за страх от жестовия език, тя би трябвало да има своите наблюдения и изводи.

Същата година през юли специалистката по слухово-речева рехабилитация, като млада учителка в СОУ за ДУС (Средното образователно училище за деца с увреден слух) в София Бояна Алексов защити докторантурата си във ФНПП на тема „**Жестовата комуникация в обучението и рехабилитацията на децата с увреден слух**“. Чрез научния експеримент при разработката на дисертацията си г-жа Алексов по безспорен начин доказва голямата роля на жестовия език при обучението на тези деца. Презентацията на тази научна разработка дойде в момент, когато на дневен ред в общественото пространство се поставя въпросът за двуезичното обучение като основно човешко право на глухите деца. Така наречената от специалистите „знак-билингвистична стратегия“, обяснена на прост език, означава въвеждане на обучение с едновременната употреба на говор и жест (говорна и жестова комуникация) в специалните училища за глухи деца и в общообразователните, където има интегрирани (включени) такива деца.

Бояна Алексов си беше поставила за цел да направи педагогически експеримент с използването на знак-билингвистичния подход в обучението по шахмат на ученици с увреден слух в началния клас. Или иначе казано – да подпомогне усвояването от учениците с увреден слух на сложната и абстрактна терминология на шахматната игра с помощта на говорно и жестово обяснение. Кое то само по себе си е едно смело начинание, предвид сложната теория на шахматната игра. При този експеримент тя е използвала три различни така наречени кодове за обясняване на сложните думи и понятия: – а) само чрез устния метод, б) с устно обяснение и с помощта на дактила, в) устно и с помощта на жестовите знаци (жестовия език). Сравнението между трите начина на излагане на учебния материал е показало много по-висока резултатност в усвояването и разбирането на абстрактните понятия именно чрез говорно-жестовия метод – т.е. чрез метода на знаковия билингвизъм (двуезичния метод). В резултат на това обучение учениците в експерименталната група са запомнили образите на шахматните фигури и тяхната роля в играта.

Този педагогически експеримент фокусира вниманието и върху факта, че целенасоченото използване на жестовия език подпомага не само говорното развитие, но и повишава качеството на запаметяването на сложните думи и

понятия от нечуващите ученици. Изводът е, че организираното използване на жестовите знаци трябва да стане конвенционално (задължително) за педагозите и ученическите групи, независимо дали те са естествени знаци от езика на глухите хора в България, или са изкуствено създадени за подпомагане на вербалната (говорната) езикова компетентност в комуникацията и в научното познание.

Ролята и приносът на Съюза на глухите в България за разработването на жестовите речници, програмата и методиката за подготовката на жестовите преводачи и усвояването на жестовия език от педагозите, които работят със слуховоувредени деца.

През своята 80-годишна активна обществена дейност СГБ е поставял на първо място подготовката на т.нар. тълковници, които да подпомагат комуникацията между чуващите и нечуващите български граждани. В изпълнението на тази своя мисия чуващите и нечуващите сътрудници и активисти на СГБ по предложение на II конгрес на Световната организация на глухите (СФГ) през 1955 г., който изисква от всички национални организации да създадат жестови речници и помагала, насочиха усилията си към създаването на:

- Кратък мимически речник от около 700 думи за най-елементарно общуване през 1961 г.

- През 1975 г. в световен мащаб са налага въвеждането на така наречената **тотална комуникация** в обучението на децата със слухова загуба, според която са позволени и допустими всички средства, които допринасят за говорното и интелектуално развитие на тези деца.

- В съответствие с нея по време на VII конгрес на СФГ през 1975 г. се взема решение за създаване на международен жестов език, наречен **Жестуно**, с определена цел – да се подпомага взаимното разбиране на глухите хора от цял свят, когато те се събират на различни международни прояви. Такъв речник същата година е създаден от международен екип от глухи и чуващи специалисти за близо 1500 общоупотребявани думи от различни области из живота на основата на изследване на близо 20 национални жестови речника.

- През 1979 г. в България се провежда VIII конгрес на СФГ. Българските участници в организационния комитет на конгреса задължително преминават курс за усвояването на Жестуно. И именно с това обучение българският жестов език започва да се обогатява с нови думи и техните жестове, които до този момент са били изобразявани само чрез първата буква от едноръчната и двуръчната дактилна азбука.

- През 1990 г. СГБ предприема активна дейност и създава екипи, които да разработят нов обогатен речник на българския жестов език. През 1996 г. е готова първата част на този речник от близо 3000 думи, който включва в себе си 30 % от българския жестов език и близо 70 % от Жестуно. Той е изготвен в печатен и видеовариант, с което се подпомага практическото му усвоява-

не. Предоставен е безплатно на педагозите в специалните училища за глухи деца.

– Още през 1998 г. са изготвени програмата и методиката за усвояването на българския жестов език, които са дадени на ФНПП за обучението на студентите по слухово-речева рехабилитация.

– Заради бързото изчерпване на първото издание СГБ пуска второ през 2006 г.

– В помощ на изучаващите жестовия език екип на СГБ със спечелен проект от АХУ (Агенцията за хората с увреждания) през 2005 г. създава така наречения **Фразеологичен речник** като допълнение към първата част на българския обогатен жестов речник, чрез който се обяснява и показва как с помощта на жестовете се съставят цели изречения на така наречения **калкиращ жестов език**. Защото именно този език подпомага билингвистичното обучение на слуховоувредените деца.

– С решение на централното ръководство през 2004 г. към СГБ се създава звеното „Национален методически и консултативен център по проблемите на ЖЕ“, чиято основна задача е да оказва методическа помощ и да работи за организирането и провеждането на курсове за подготовка на жестови преводачи и за усвояването на ЖЕ от педагогическите екипи в специалните училища.

– С финансовата подкрепа на посолството на Великобритания през 2007 г. екипът на СГБ създава II част на речника, който включва нови 1500 думи и техните жестове. По този начин днес българският жестов език наброява близо 5000 думи с техните логични жестове.

– След като в общественото пространство се заговори за въвеждане на предмета „Религия“ и издателството „Слънце“ през 2005/6 г. пусна безплатни учебни пособия на религиозна тема, с финансовата подкрепа на дирекция „Вероизповедания“ към МС и доброволния творчески труд на нашия екип се създаде през 2009 г. тълковен жестов речник за религиозната терминология в помощ на учителите, владеещи българския жестов език, които биха преподавали този предмет в специалните ни училища.

– Със спечелен проект от Грант М-тел нашият екип разработва през 2007 г. на основата на първата част от речника на българския жестов език компютърния речник „Жестоматика“, който с известни подобрения, направени през последните години, прави възможно и интерактивното обучение по жестов език.

– За улеснение на лекторите, преподаващи българския жестов език, бе създадено през 2010 г. и учебното пособие, с което се обяснява възникването и създаването на жестовете в него.

– Междувременно през 2004 г. двамата университетски преподаватели Светослава Съева и Милен Зафиров на основата на речника на българския жестов език разработват и издават **Жестов речник по „Човек и природа“**,

„Физика“ и „Астрономия“ в помощ на учителите и учениците в V, VI, VII и VIII клас за специалните и общообразователните училища.

Но ролята на СГБ не се ограничава само с издаването на жестови речници и пособия за усвояването на българския жестов език, но той е особено активен в организирането и провеждането на обучителни курсове и национални съвещания. Така още през 1998 г. със спечелен проект от тогавашния център за рехабилитационна и социална интеграция (РСИ) към Министерския съвет СГБ провежда тригодишен обучителен курс за педагогическите екипи в специалните училища за деца с увреден слух в София, Пловдив, Търговище и Мъглиж. За съжаление, в тези курсове на доброволен принцип се включват само около 30 % от екипите. През ноември 2001 г. резултатите от това обучение се обсъждат на организираната от СГБ Национална конференция в присъствието на близо 60 души – директори на специалните училища, специалисти, учители и родители. За първи път на нея се обсъждат подробно въпросите за използването на жестовия език като помощно средство в обучителния процес на децата със загуба на слуха, а така също бяха разяснени препоръките и решенията на Световната организация на глухите за подобряване на тяхното образование с помощта на жестовите езици. Беше приет препоръчителен документ с предложения, които да подпомогнат по-нататъшното развитие на специалното образование в България.

През май 2004 г. по инициатива на СГБ се провежда Кръгла маса по въпросите на това образование, на която бяха поканени представители и на Просветното министерство, които обаче извиниха отсъствието си заради важни служебни ангажменти. Заклучителният документ на Кръглата маса освен препоръките от Националната конференция през 2001 г. включи и някои нови постановки от международния опит.

През 2011 г. съгласно сключения между МОН и СГБ договор за финансиране беше проведен обучителен курс за усвояването на българския жестов език от педагогическите екипи в трите специални училища в София, Пловдив и Търговище. Основната задача на тези задължителни курсове беше не само да се овладеят в рамките на 150 часа необходимият минимум от 3000 думи и техните жестове от българския жестов език, но и да се създадат умения за използване на езика на знаците при преподаването на учебния материал, както и указания как да се използват визуално всички частици, съюзи и предлози на речта, включително и изобразяването на граматическите категории в българския език с помощта на жестовете, за да могат нечуващите деца да изградят у себе си умения за използването на граматически правилнен български език.

Затова и регламентът на изпита включваше два тура: 1. **Теория** – владееене на жестовете на 3000-те думи от речника; 2. **Практика** – представяне на уроци или подбрана информация с помощта на говор и жест.

Оценката, направена от Националната изпитна комисия, включваща образовани нечуващи съюзни активисти, добре владеещи говоримия и жестовия български език, се вписва в **държавните удостоверения за квалификация по български жестомимичен език**, които СГБ има право да връчва благодарение на получения от НАПОО лиценз.

WHY WE NEED TO USE THE BULGARIAN SIGN LANGUAGE FOR THE EDUCATION OF STUDENTS WITH HEARING PROBLEMS

Abstract. The current paper discusses the core principles of problem solving concerning the difficulties of handicapped people. An example of a social group facing the obstacles of standard ways of communication, is that of people with hearing problems. For this reason, we emphasize on the UN convention from 2006 year, which includes clauses about access to services through professional sign translators. Moreover, in this first international agreement, people with hearing problems are acknowledged not only to the right of information, but of the right of education in sign language. Further, the short history of the education of students with hearing problems in the last 20-30 years are presented. In addition, the role of Bulgarian institutions and the last European trends in educational methodology in the case of hearing loss is introduced.

✉ **Mrs. Miryana Mosheva, Ing.**

Coordinator of Union of the Deaf in Bulgaria

Sofia, Bulgaria

E-mail: mmosheva@abv.bg